

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Беклеміщевої Юлії Миколаївни

«КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА
ВИГОТОВЛЕННЯ, ПОШИРЕННЯ КОМУНІСТИЧНОЇ, НАЦИСТСЬКОЇ
СИМВОЛІКИ ТА ПРОПАГАНДИ КОМУНІСТИЧНОГО ТА НАЦІОНАЛ-
СОЦІАЛІСТИЧНОГО (НАЦИСТСЬКОГО) ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Актуальність теми дослідження. Вивчення поданих Беклеміщевою Ю.М. матеріалів дисертації та автореферату, а також ознайомлення з її публікаціями, дає підстави стверджувати, що авторкою було проведено достатній науково-правовий аналіз теми, актуальної як у теоретичному, так і у практичному плані, сформульовано висновки і пропозиції, що мають інноваційний характер.

Оцінюючи дисертацію в цілому, можна констатувати, що дисертантка досягла поставлених перед собою цілей, роботу виконала на належному науковому та методологічному рівні. Такий загальний висновок підтверджується за основними критеріями, за якими оцінюються такі наукові роботи.

Обрана тема відповідає спеціальності наукового пошуку та визначається, перш за все, необхідністю позбутися в колективній свідомості українського народу комплексу жертви (репресій, режиму, окупації, війн тощо), переступити через нього й рухатись далі, використовуючи позитивну мотивацію, установку на розвиток. Але неможливо позбутися травми, «заплющивши на неї очі». Так само неможливо позбутися досвіду й пам'яті; не існує принципових, соціально безпечних механізмів такого забування. Фактологічна база українського травматичного контексту відтворюється в межах українського самостійницького, євроінтеграційного проєкту в частині травми Другої світової війни, а також у репресивному аспекті. Не підлягає сумніву те, що кожна із згаданих вище травматичних подій має власну специфіку, характеризується різним ступенем травматизації і довжиною перспективної лінії відтворення у

наступних поколіннях. Втім, наразі варто говорити радше про спільність, про сукупний, кумулятивний ефект від усіх травм, адже навряд чи є можливість відмежувати наслідки однієї травми від наслідків іншої в єдиному посттравматичному процесі.

Враховуючи той факт, що у сучасних умовах розбудови незалежної української держави спектр наукових досліджень розширився, результатом цього стало суттєве оновлення кримінального законодавства. Інтерес до проблематики кримінальної відповідальності за виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в останній час суттєво зростає, що обумовлено особливостями сучасної політичної та соціально-економічної ситуації в державі.

Треба зазначити, що актуальність обраної теми безпосередньо пов'язана із її новизною. Незважаючи на те, що питанням аналізу складу злочину, передбаченого ст. 436-1 КК України, присвячені праці вітчизняних та зарубіжних вчених, існує низка прогалин, відкритих та дискусійних питань, пов'язаних із сучасним дослідженням соціальної обумовленості, підстав кримінальної відповідальності, а також засобів диференціації кримінальної відповідальності.

Актуальність теми рецензованого дисертаційного дослідження підкреслюється також і її узгодженістю із переліком тем в межах науково-дослідної роботи Класичного приватного університету за темою „Вплив правової інтеграції на кримінально-правову, кримінально-виконавчі системи та запобігання злочинності в Україні” (державний реєстраційний номер 0116U008203).

Наведене вище дозволяє стверджувати про безсумнівну актуальність, необхідність і своєчасність дисертаційного дослідження Беклемішевої Ю.М.

Мета і задачі дослідження сформульовані належним чином, відповідно до теми дослідження.

Уявляється, що у дисертації належним чином визначені **об'єкт і предмет дослідження**.

Методи дисертаційного дослідження, вибрані і застосовані здобувачкою, відповідають предмету дослідження.

Емпірична база дослідження забезпечується даними опитування 210 працівників правоохоронних органів, суду, захисників, матеріалами опублікованої судової практики (усього вивчено й проаналізовано 9 судових рішень 2015–2020 рр.).

Зазначене вище забезпечує належний ступінь обґрунтованості висновків і пропозицій, сформульованих у результаті дисертаційного дослідження, та їх достовірність.

Як видно із матеріалів, що містяться у додатках, результати дисертаційного дослідження отримали належну апробацію, що також засвідчує визнання їх значущості для практики.

Структура роботи відповідає темі дисертаційного дослідження, його меті і задачам.

Публікації. Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено у 9 наукових публікаціях, з яких: 6 – статті в наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз; 3 – матеріали конференцій.

Оцінюючи основні положення дисертації, слід зазначити наступне.

У розділі 1 «**Теоретичні засади дослідження виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів**» авторка дисертаційного дослідження аналізує ступінь розробленості проблематики у вітчизняній правовій науці. Детально проаналізовано питання умов становлення та історичного розвитку на українських землях нормативно-правового забезпечення декомунізації в різні історичні періоди по теперішній час.

Дослідивши історико-правовий розвиток кримінальної відповідальності за виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, дисертантка аналізує зарубіжний досвід декомунізації та

регламентації кримінальної відповідальності за пропаганду комуністичного та нацистського режимів.

Констатується наявність у працях вітчизняних і зарубіжних вчених як позитивних пропозицій, так і таких, що можуть негативно вплинути на кримінально-правову охорону цієї страти суспільних відносин. Здобувачка виступає за неможливість виключення цієї норми з чинного Кримінального кодексу України.

Також, вона аналізує соціальну обумовленість кримінально-правової заборони, підстави і принципи криміналізації складу «виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів», оскільки лише при їх детальному вивченні можна встановити доцільність або недоцільність існування складу злочину, що міститься у ст. 436-1 КК України. Розглянуто достатню кількість підстав та принципів криміналізації діяння, позиції різних науковців.

У двох наступних розділах: **2 – «Об'єктивні ознаки злочину, передбаченого ст. 436-1 КК України»** і **3 – «Суб'єктивні ознаки злочину, передбаченого ст. 436-1 КК України»** міститься низка цікавих позицій та ідей авторки. Зокрема, нею наведено існуючі в літературі погляди щодо розуміння об'єкта злочину. Розкрито зміст родового й основного безпосереднього об'єкта виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів. Встановлено, що основним безпосереднім об'єктом даного складу злочину виступає міжнародний правопорядок в частині убезпечення людей від дискримінації за расовими, національними, етнічними, класовими, соціальними, фізичними та іншими ознаками, а також за релігійною приналежністю й віросповіданням. Додатковими об'єктами злочину, передбаченого ст. 436-1 КК, України можуть виступати загроза незалежності, суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці України, а також загроза повторення злочинів комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів.

Здобувачкою вивчена та опрацьована певна кількість архівних матеріалів та встановлено основні характеристики потерпілої особи від злочину, передбаченого ст. 436-1 КК України. Отримані вичерпні дані щодо характеристик відповідних предметів злочину.

Ключовою формулою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 436-1 КК України, є суспільне небезпечне діяння, наслідки та причинний зв'язок між ними, а також інші факультативні ознаки.

Дисертантом проаналізовано багато робіт вчених та викладені авторські поняття «виготовлення предметів, які містять символіку комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів», «їх поширення, публічного використання», а також «публічний характер вчинення» цього злочинного діяння, що може в майбутньому зменшити кількість проблем при розумінні та застосуванні (при кримінально-правовій кваліфікації тощо) зазначених понять.

Дисертанткою проаналізовано і інші ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 436-1 КК України: спосіб, місце, обстановка, час, знаряддя і засоби вчинення злочину, що прямо впливає на правильність та точність основних ознак об'єктивної сторони.

Проаналізовано сучасні погляди на суб'єкт злочину. Підтверджено, що суб'єктом виготовлення предметів, які містять символіку комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, їх поширення, публічного використання, а також публічний характер вчинення цього злочинного діяння може бути лише фізична особа, тобто людина. Окремо розглянуто питання кримінальної відповідальності юридичних осіб та проблеми, пов'язані із впровадженням інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб у правову систему України.

Здобувачка також аналізує ч. 2 ст. 22 КК України, щодо зниженого віку кримінальної відповідальності та вказує критерії зниження віку кримінальної відповідальності законодавцем, додатково аналізує кожен з них.

Детально та достатньо повно проаналізована суб'єктивна сторона складу злочину. Розглянуто основні теоретичні погляди щодо поняття суб'єктивної

сторони. Дисертантка зазначає, що вина як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони будь-якого складу злочину нерозривно пов'язана з його об'єктивними ознаками. Тому не існує абстрактної вини, відірваної від конкретного суспільно-небезпечного діяння. На її думку, аналізований злочин може бути вчинено лише умисно (з прямим або непрямым умислом).

Авторка також дійшла висновку про те, що у диспозиції ст. 436-1 КК України необхідно передбачити наявність спеціальної мети вчинення злочину у разі реалізації його об'єктивної сторони шляхом виготовлення комуністичної, нацистської символіки, а саме „виготовлення з метою поширення” (керуючись положеннями Закону України „Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки”, а також для уникнення порушення свободи совісті, думки та слова людини.

У розділі 4 «Кваліфікуючі ознаки злочину, передбаченого ст. 436-1 КК України, та шляхи вдосконалення закону про кримінальну відповідальність» дисертантка аналізує кваліфікуючі ознаки злочину виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів. Зазначено, що кваліфікуючими ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 436-1 КК України, є зокрема: вчинення дій, передбачених ч. 1 ст. 436-1 КК України: особою, яка є представником влади; повторно; організованою групою; з використанням засобів масової інформації.

Здобувачкою досліджено проблеми норми ст. 436-1 КК України та Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки». Виявлено такі проблеми:

1) зміст ст. 436-1 КК України не охоплює всіх можливих способів вчинення цього злочину, зазначених у її назві. У назві ст. 436-1 зроблено наголос на пропаганді як одному зі способів вчинення злочину. Формами пропаганди можуть виступати й публічне заперечення злочинного характеру комуністичного тоталітарного режиму та націонал-соціалістичного

(нацистського) тоталітарного режиму, і поширення інформації, спрямованої на виправдання злочинного характеру цих режимів тощо;

2) у диспозиції ст. 436-1 допущено кілька мовних (стилістичних) помилок, зокрема замість єднального сполучника «а також» доцільніше застосувати розділовий сполучник «або», оскільки способи реалізації об'єктивної сторони досліджуваного злочину передбачено як альтернативні;

3) у п. 4 ст. 1 досліджуваного Закону доцільно уточнити, що під цитатами осіб, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), осіб, які обіймали керівні посади у вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, органах влади та управління областей, міст республіканського підпорядкування (крім цитат, пов'язаних з розвитком української науки та культури), працівників радянських органів державної безпеки всіх рівнів потрібно розуміти ті, які були спрямовані на пропаганду злочинних комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів.

Додатково обґрунтовано необхідність внесення до диспозиції ст. 436-1 КК України вказівки на спеціальну мету вчинення злочину виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів.

На основі проведеного дослідження та з метою покращення якості чинного кримінального законодавства Беклеміщевою Ю.М. запропоновано авторську редакцію ст. 436-1 КК України.

У висновках, дисертантка надає свої пропозиції, які, як вже підкреслювалось, обґрунтовані і безпосередньо витікають із змісту роботи. В цілому, слід підтримати основні положення дисертації, що виносяться на захист.

Як позитивну рису слід відзначити ту обставину, що висновки після кожного із розділів роботи сформульовані автором досить чітко та відображають головні положення дослідження. Загалом можна зробити висновок, що структура дисертації повністю відповідає логіці наукового

пошуку та дозволила авторці послідовно зупинитися на основних проблемних питаннях протидії цьому негативному явищу.

Викладені у вступі та розділах основної частини дисертації положення, які стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, переконують у тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, перспективними для наукового дослідження.

Оцінюючи дисертаційне дослідження в цілому, можна зробити висновок, що воно розвиває і поглиблює сучасні концептуальні уявлення про кримінально-правову характеристику виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів.

Автореферат відображає основний зміст дисертації.

Текст дисертації викладено логічно, зрозумілою мовою.

У той же час, слід визначити **низку зауважень** щодо даного дисертаційного дослідження, які можуть стати предметом для наукової дискусії під час захисту. Зокрема:

1. Стан розробки проблеми. Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів», іншими керівними документами МОН України окреслені основні питання, що повинні бути відображені у змісті дисертації. Зокрема, при виконання дослідження у розділі 1 дисертанту *бажано окреслити стан розробки проблеми* та методологію дослідження, а саме вказати основні етапи наукової думки за розв'язуваною проблемою, висвітлити роботи попередників, окреслити ті питання, що залишились невирішеними і визначити своє місце у розв'язанні проблеми. Натомість, дисертантка розглядає інші важливі питання, нехтуючи названими.

Загалом, не заперечуючи проти обраного авторського підходу, вважаю доцільним в процесі захисту висвітлити саме стан розробки проблеми, акцентувавши увагу на роботах попередників та визначенні місця проведеного дослідження у розв'язанні проблеми (зокрема, показати власні переваги).

2. Як видається, в роботі дисертантка мала б наголосити, що метою дослідження є не тільки «розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінально-правової норми», але й кримінально-правовий аналіз. Адже у своєму дослідженні вона досить часто акцентує увагу на визначенні тих чи інших понять, надає їм власну кримінально-правову оцінку, розглядає ознаки складу злочину і це є цілком прийнятним, оскільки мова йде про новий феномен. Однак, це не окреслено у формуванні предмету, не знайшло відображення у меті, завданнях, висновках тощо.

Між тим, дисертантка приділяє вказаному питанню достатньо уваги, зокрема, розглядає поняття злочину як базове та загальні ознаки складу злочину. В роботі наголошується на багатооб'єктності відповідних діянь, що породжує, у свою чергу, декілька наслідків цих злочинів. Досить детально розглядається суб'єктивна сторона та суб'єкт складу злочину, відмінність від інших складів злочинів.

3. Викликає сумнів доцільність використання при наданні кримінально-правової характеристики тих чи інших злочинів такого словосполучення як «елементи складу злочину» (с. 74), оскільки у літературі звернута увага на те, що поняття «елементи» доцільно використовувати при характеристиці злочинів як явищ реальної дійсності, що ж стосується складів злочинів, які за своєю суттю є науковою абстракцією і містять лише ознаки елементів вчинюваних в реальній дійсності злочинів, доцільніше використовувати словосполучення «ознаки складу злочину».

4. Ретельно розглядаючи питання щодо предмету злочину, передбаченого ст. 436-1 КК України (виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів», авторка замало уваги приділяє тим науковим позиціям, згідно з якими: або взагалі недоцільно розглядати предмет як складову частину об'єкта, оскільки це буде лише термінологічною маніпуляцією, а виокремлювати предмет злочину лише тоді, коли він є елементом об'єктивної сторони злочину (А. А. Піонтковський, С. Б. Гавриш), або недоцільно виокремлювати предмет у злочинах, спрямованих тим чи іншим

чином проти особи, її прав і свобод, бо такі злочини є безпредметними і потребують виокремлення не предмету злочину, а потерпілого від злочину, тобто особи, якій завдається фізична, матеріальна чи моральна шкода (М. І. Бажанов, В. І. Борисов, М. В. Сенаторов).

5. На стор. 148 авторка зазначає: «На наш погляд, оскільки злочин, передбачений ст. 436-1 КК України носить інформаційне навантаження та пов'язаний з розумінням злочинності тоталітарних режимів, а, відповідно і розумінням не тільки злочинності, але й морального підтексту пропагування принципів таких режимів, особу, визнану судом обмежено осудною, тобто таку, яка повною мірою не усвідомлює свої дії (бездіяльність) та (або) не може керувати ними, не можливо притягати до відповідальності за те, чого вона не розуміє». Втім, це занадто спрощене розуміння проблеми, яка має інші аспекти, зокрема:

- який характер і межі базового уявлення «психічно здорової людини» про свої дії або бездіяльність;
- як відбувається подальше відбиття цих уявлень у ставленні особи до суспільно небезпечної дії або бездіяльності;
- яка специфіка їх усвідомлення під час сприйняття.

Якщо накласти ці питання на отримані знання щодо ст. 436-1 КК України, то положення ст. 20 чинного КК замайорять новими фарбами.

6. Окремі розділи дисертації перевантажені викладенням тексту (фактично цитуванням) Законів України, що виглядає ірраціональним використанням й так вкрай невеликого обсягу дисертації. Так, по тексту неодноразово цитуються норми Закону України № 317-VIII від 09.04.2015 р. „Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”. На мій погляд, якщо авторка вважала за необхідно навести вищевказані положення, використовувати текст дисертації недоречно, для цього слід було скористатися додатками до дисертації, а безпосередньо текст дисертації є полем творчого наукового диспуту.

Втім, зазначені вище зауваження не знижують загальної позитивної

оцінки дисертаційного дослідження, вони мають сприяти науковій дискусії під час публічного захисту дисертації, як це і передбачено вимогами до процедури захисту дисертації.

Загальний висновок:

Дисертація Беклеміщевої Юлії Миколаївни «Кримінально-правова характеристика виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке містить наукові положення та науково обґрунтовані результати, що розв'язують важливу науково-прикладну задачу і щодо яких здобувач є суб'єктом авторського права.

Виходячи з викладеного, на основі вивчення дисертації та наукових праць, опублікованих по темі дисертації, слід зробити висновок, що рецензована дисертація відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її авторка заслуговує на основі публічного захисту присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія, кримінально виконавче право.

Офіційний опонент:

**завідувач кафедри
кримінального права і криминології
Харківського національного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України**

О. М. Литвинов